

Schopnost odpovídat na otázky použitím „ano“ a „ne“ je velmi komplexní dovednost, při které se uplatňují různé operanty. Z mé zkušenosti vyplývá, že dítě potřebuje zvládnout ano/ne mandy (odpovědět ano nebo ne na otázku „Chceš sušenku?“) před tím, než má smysl začít se pokoušet o zvládnutí ano/ne zavedením taktů („Je toto postel?“) nebo ano/ne intraverbálů („Dělá pejsek haf?“). Začněme tedy právě s posouzením ano/ne odpovědi u jednotlivých operantů.

S učením ano/ne mandů mám mnoho zkušeností díky praxi s mým vlastním autistickým synem, stejně tak jako s dalšími dětmi. Začít učit dítě říkat „ne“ nebo odpovědět nesouhlasným zavrtěním hlavy, namísto problematického chování jako je pláč nebo odstrkování věcí, lze relativně brzy. Učit dítě říkat „ano“ bychom však neměli, dokud nejsou splněny určité předpoklady.

Nedoporučuji učit dítě mandu „ano“, dokud spontánně nemanduje alespoň deset věcí v i mimo jeho zorné pole a také nemanduje několik akcí (aktivit). Viděla jsem mnoho dětí, které používaly mand „ano“ chybně právě proto, že je někdo učil tento mand příliš brzy. Nejvýraznějším problémem je, že říkají „ano“, když jim někdo něco nabídne („Dáš si bonbón?“ nebo „Chceš polechtat?“), ale o tyto věci (bonbón, polechtání) si neumí sami spontánně říct pojmenováním dané věci nebo akce. To pak často dále vede k problémovému chování.

Když dítě dokáže spontánně mandovat několik věcí nebo akcí mimo jeho zorné pole, pak nastává vhodný čas k učení ano/ne mandů, dle následujícího postupu. Nejdříve si připravím tři věci/předměty, které má dítě rádo (a téměř vždy bude mandovat pozitivně nebo si je brát) a naopak tři věci, které rádo nemá a obvykle je odstrkuje pryč (rozinky nebo nějaké jiné neoblíbené jídlo apod.). Tyto předměty pak používám během krátkých (10 až 15 minutových) ano/ne mandovacích sezení. Ptám se: „Chceš ...?“, zatímco držím jednu z těchto věcí a napovídám ano/ne, spolu s přesunováním předmětu (k nebo od dítěte). Pro některé děti využívám také kartičky, na kterých jsou napsána slova „ano“ a „ne“. Psaná a/nebo ústní nápověda musí být během nácviku opatrně odstraňována.

Zde je příklad pokusu s promptem následovaný pokusem s přesunem (tzv. transfer trial):

Držte rozinku (neoblíbená věc) a zeptejte se: „Chceš rozinku?“, napovězte NE ústně, zavrtěním hlavy a/nebo slovem NE napsaným na kartičce. Dítě musí říct „ne“ nebo zavrtět hlavou. Poté okamžitě dokončete transfer odebráním kartičky s textem NE (pokud byla použita) a zeptejte se na otázku znovu (Chceš rozinku?). Když dítě odpoví „ne“ bez jakéhokoliv promptu (nápovědy), dáme věc (rozinku) pryč.

Vytvářím mnoho nepřírozených situací, střídám věci, které děti chtějí a které nechtějí a zaznamenávám data z těchto krátkých mandovacích ano/ne sezení, pokus za pokusem. Když se tato dovednost upevní u 6 zvolených věcí (3, které dítě má a 3, které nemá rádo) v jejich zorném poli, potom speciálně pracuji na zobecnění přidáním dalších věcí a odstraněním již zvládnutých předmětů mimo zorné pole dítěte.

Je potřeba být opatrný a neakceptovat nedbalé/nepřesné odpovědi jako „preclík, ano“. Odpověď musí být ano nebo ne, když se dítě učí ano/ne mandy. Dávejte si také pozor, abyste nenadužívali ano/ne otázky mimo tyto ano/ne mandovací sezení, pokud se dítě této dovednosti teprve učí. Jinak by mohlo ztratit schopnost spontánně mandovat další věci.

Taktování ano/ne (odpovídat na otázku „Je toto pero“ nebo „ má toto modrou barvu“ nebo „Stojím?“) je mnohem těžší dovednost a neměla by být po dítěti požadována nebo být učena dříve, než dítě dokáže žádat o mandované předměty mimo jeho zorné pole (Chceš ke svému páрку v rohlíku kečup? nebo Chceš zmrzlinu?). Dítě také potřebuje stabilní repertoár věcí, prvků, akcí atd.

U dětí se schopností odpovídat ano nebo ne při mandování, které ale mají problém při taktování ano/ne, jsem zaznamenala úspěchy s učením ano/ne taktů v rámci mandování. Když se můj syn učil taktovat ano a ne a spontánně mandoval chipsy, vytáhla jsem chipsy a zeptala se „Jsou toto chipsy?“. On řekl „ano“ a dostal chipsy. V okamžiku, kdy si tuto dovednost upevnil, vytáhla jsem balíček jiných křupek, když mandoval chipsy a zeptala se: Jsou toto chipsy?...poté, co řekl „ne“ jsem vytáhla další sáček a zeptala se „Jsou toho chipsy? A on odpověděl „ne“. Nakonec jsem vytáhla pytlík chipsů. Když konečně (v náhodném pořadí) byla odpověď „ano“, dostal chipsy. Poté jsem přistoupila k učení ano/ne taktů pomocí ukazování kartiček bez využití mandování. Když jsem začala s kartičkami, používala jsem pouze otázku „Je toto jablko?“ a měla připravenou hromádku kartiček s jablky a jinými, velmi odlišnými, věcmi. Když se podaří ano/ne takty zvládnout (Je toto postel?, Je toto auto? při ukazování náhodných obrázků), je potřeba také naučit dítě odpovídat ano nebo ne na takty zahrnující rysy, funkce a třídy („Má tato věc kola? nebo „Může se to jíst?“).

Pro ano/ne intraverbály je důležité, aby instruktor znal odpověď dříve, než položí otázku. Například zeptat se „Byl jsi někdy na lodi?“ není dobrá otázka, pokud nevíte, zda dítě na lodi bylo či ne. Je mnoho dětí i dospělých s autismem, kteří často (a nesprávně) odpoví „ano“ protože nerozumějí komplexnímu jazyku. Z tohoto důvodu se obvykle nesoustředím na učení ano/ne intraverbálů. Přímo učím ano/ne mandy a takty a nechávám ano/ne intraverbály, aby se vyvíjeli postupně (učím pouze základní, funkční a důležité ano/ne intraverbály).